

УДК 330.56:336.226

Свердан М. М.

Університет економіки та права «КРОК»

ДОХОДИ ГРОМАДЯН ЯК ОСНОВА НАГРОМАДЖЕННЯ ДОСТАТКУ І ПЕРЕДУМОВА ВВЕДЕННЯ ПОДАТКУ НА БАГАТСТВО

Розглянуто структуру і джерела доходів населення. Досліджено характер дохідної і майнової нерівності населення. Проаналізовано політику доходів та майнове становище населення. Визначено можливості формування заощаджень та здійснення інвестицій за рахунок доходів населення. Досліджено можливості збагачення населення. Розкрито специфіку податку на багатство і його функціонування у ринковій економіці. Визначено можливості впровадження податку на багатство в Україні.

Ключові слова: доходи, багатство, податок на багатство.

Постановка проблеми. Добробут суспільства та забезпечення максимізації благоустрою індивідумів – головна мета функціонування сучасної соціально ринкової економіки. Цьому покликані сприяти як ринкові інститути, так і має забезпечуватись належним коригувальним втручанням держави.

Макроекономічна політика держави полягає в стимулюванні зростання валового внутрішнього продукту та національного доходу, сприянні зростанню рівня доходів населення. Цим забезпечується як збільшення рівня добробуту громадян, так й істотне зростання податкового потенціалу – розширення бази оподаткування, збільшення наявних об'єктів оподаткування, створення нових об'єктів оподаткування. Отже, у державних інтересах пріоритетне завдання – створення та розвиток заможного суспільства, спроможного всебічно й повно задовольняти національні потреби.

Сучасне ринкове суспільство, за критеріями соціальної стратифікації, істотно відрізняється за дохідно-майновим становищем. Нерівність доходів та майнового достатку є властивою ознакою для суспільства та різних соціальних верств; при цьому, дохідно-майновий контраст в окремих випадках є доволі очевидним та неймовірним. Це є важливою передумовою для запровадження різних режимів оподаткування доходів та майна для різних суспільних прошарків.

Збагачення та нагромадження особистого достатку є органічним бажанням кожної людини. В суспільстві присутня певна категорія громадян, у наявності якої зосереджена значна частина доходів і майна (власності). Доходи є основою для формування заощаджень, здійснення інвестицій, нагромадження багатства. При досягненні доволі високого рівня особистого достатку індивідуума, у ринково розвинутих країнах використовується особливий податковий режим – податок на багатство.

Податок на багатство – наймолодший у світовій податковій історії. Його економічний зміст полягає у володінні різною власністю (майном, капіталом); важливим є не одержання доходів, а їх використання. Податок накладається на сукупний обсяг власності, який розраховується як “чиста вартість активів”.

Багато країн світу, особливо – західноєвропейських, мають довготривалий досвід справляння податку на багатство. Податкові трансформації в Україні здебільшого орієнтуються на податкову практику європейських країн. Після прийняття Податкового кодексу знову з'явилось чимало питань щодо розвитку податкової системи. Одним з варіантів її удосконалення може бути ідея щодо запровадження податку на багатство. Новий не-

відомий різновид оподаткування є таємничим та проблематичним; можливість введення податку на багатство, виходячи з дохідно-майнової нерівності населення, мотивує її дослідження.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Моніторинг суспільства за ознакою розшарування населення за рівнем доходів та майна є основою для встановлення категорії заможних громадян та необхідною передумовою для запровадження податку на багатство. З позиції соціальної стратифікації, увагу традиційно привертає категорія малозабезпеченого населення з низьким рівнем доходів, що потребує додаткового державного фінансування. Водночас, має місце категорія громадян з доволі високим рівнем доходів та достатку, яка є носієм більш вагомого податкового тягара, потенційним платником вищих та екстраординарних податків. Відповідно, у науковій літературі виділяються окремо як питання економічної нерівності населення [3; 8], так і посилення податкового навантаження в системі перерозподілу доходів: шляхом введення високих ставок у контексті справляння особистого прибуткового податку та запровадження податку на багатство [5; 7; 9]. Особливе значення має податок на багатство як безальтернативна оригінальна модель оподаткування достатку найбільш заможних громадян [10].

Можливості для впровадження податку на багатство є. Насамперед, цьому слугує зростання доходів, що є підставою для утримання доволі жорсткої прогресії їх оподаткування [1, с. 23-26]. Зростання доходів – невідворотний процес, що посилює економічну нерівність й обумовлює потребу підвищення рівня податкового навантаження при справлянні особистого прибуткового податку [2, с. 18-22]. Рівень доходів засвідчує факт різних можливостей для збагачення й нагромадження достатку у громадян, що вже демонструє не лише нерівність у доходах, але й нерівність за рівнем добробуту – багатства, що є передумовою інтенсифікації податкового перерозподілу доходів з імовірністю запровадження податку на багатство [4, с. 123-142]. Невисокий рівень доходів більшої частини населення та ріст економічної неактивності мотивують вищий обсяг фінансування державних видатків, а мобілізація бюджетних ресурсів все більше відбувається за рахунок оподаткування доходів та достатку заможних верств населення через впровадження додаткових ставок прогресії особистого прибуткового податку та податку на багатство [6, с. 114-180, 205-216].

Податок на багатство, таким чином, є актуальною темою дослідження. Для України податок на багатство є принципово новим. Перші спроби дослідження податку на багатство зроблені в ряді авторських праць [14]. Встановлено, що податок

на багатство функціонує у Франції, Іспанії, Ісландії, Індії, Нідерландах, Норвегії, Швейцарії. Деякі країни здійснили ліквідацію податку на багатство: в 1997 р. – Австрія і Данія, в 2005 р. – Люксембург та Фінляндія, в 2007 р. – Швеція. Податок на багатство також стягувався свого часу в Аргентині, Греції, Ліхтенштейні. Проте, з 2010 р., у західноєвропейських країнах активізувались процеси відновлення податку на багатство: в 2010 р. – в Ісландії (скасований – в 2005 р.), в 2011 р. – в Іспанії (скасований – в 2008 р.), також його відновлення передбачається в Німеччині – в 2014 р. (скасований – в 1997 р.) [13].

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Більшість сучасних досліджень стосуються аналізу рівня доходів і нерівності у доходах, можливості її зниження за допомогою особистого прибуткового оподаткування. Значна увага приділяється перспективам впровадження системи майнового оподаткування з виділенням окремих об'єктів багатства чи предметів розкоші. Поза увагою залишається дослідження не тільки джерел формування, але й напрямів використання доходів, особливо – інвестиційного спрямування, що є передумовою нагромадження особистого достатку індивідумів та підставою для його оподаткування шляхом впровадження податку на багатство.

Мета статті. Основна ціль роботи полягає в дослідженні стану формування доходів населення у контексті можливості створення заощаджень та здійснення інвестицій і створення, відповідно, нових об'єктів оподаткування, що можуть розглядатись як порізно, так і комплексно в контексті ймовірності введення єдиного цілісного податку на індивідуальний достаток – податку на багатство.

Виклад основного матеріалу. Економіка кожної країни не є стаціонарною; вона може бути зростаючою чи регресуючою (азнати спаду, перебувати в стані стагнації або стагфляції). Як правило, сучасна економіка є прогресуючою та відображає економічне зростання, що характеризує макроекономічний розвиток країни залежно від результатів суспільного виробництва. Проте, економічний потенціал країни не обмежується тільки темпами економічного зростання; в значній мірі він залежить від результатів суспільної діяльності за попередні періоди – сукупності нагромаджених матеріальних благ (а також природних ресурсів, залучених в економічний оборот). Безперервне збільшення обсягів та розширення масштабів суспільного виробництва, підвищення рівня добробуту населення відбувається на основі нагромаджених матеріальних благ, тобто – відповідного обсягу та складу національного багатства.

Національне багатство виступає як сукупність створених та нагромаджених матеріальних благ (засобів виробництва, предметів споживання), залучених в економічний оборот природних, фінансових ресурсів. Безпосередньо в динаміці національного багатства втілюється ефективність суспільного відтворення – кінцевий результат економічної діяльності суспільства. Невиробнича частина національного багатства – один з показників рівня життя народу, оскільки його потреби задовольняються не лише за рахунок виробництва, а й нагромадженням майном невинробничої сфери та домогосподарств.

Національне багатство є доволі різноманітним за змістом, складом і роллю в суспільному відтворенні. Залежно від економічного призначення, національне багатство поділяється на виробничий і невинробничий фонди. Виробничий фонд визначає

динаміку національного багатства: зростання національного багатства залежить від частки виробничого фонду й ефективності його використання; саме він визначає стан та зростання невинробничого (споживчого) фонду.

Споживчий фонд національного багатства – це сукупність нагромаджених матеріальних благ, призначених для невинробничого споживання (складається з фонду споживання населення та суспільного споживчого фонду). Таким чином, національне багатство – це матеріальні цінності, які створені та перебувають у власності суспільства (колективів, соціальних груп, індивідумів), разом з природними та фінансовими ресурсами, що включені в економічний оборот. Споживчий фонд національного багатства відображає макроекономічний стан суспільного добробуту; більш реальну ситуацію демонструє добробут на рівні соціальних верств чи індивідумів. До того ж, певна частина споживчих фондів особистого характеру також може бути включена в економічний оборот. Тому, значення має не тільки національне майно, але й особисте майно населення.

Національне багатство органічно пов'язане з валивом внутрішнім продуктом і національним доходом. Цей зв'язок двозначний: їх виробництво залежить від використання багатства; водночас, обсяг та темпи зростання національного багатства залежать від рівня виробництва ВВП і НД. Виробництво безперервно поповнює запас благ, що стають передумовою нового процесу виробництва: отже, багатство постійно споживається, поповнюється та нагромаджується.

Національний дохід відображається як сукупний дохід власників факторів виробництва (заробітної плати, прибутку, ренти, процента) та свідчить про ступінь участі кожної категорії власників у суспільному відтворенні. Для власників економічних ресурсів національний дохід є мірилом їхніх доходів від участі в суспільному відтворенні.

Національний дохід є важливим показником результативності суспільного відтворення; це зароблений дохід, індикатор чистого приросту продуктів та стану добробуту нації. Виробництво національного доходу на душу населення найбільш повно та реально визначає рівень його добробуту (табл. 1).

Таблиця 1
Динаміка національного доходу в Україні в 2000-2011 рр.*

Рік	Валовий національний дохід, млн. грн.	Валовий національний дохід, \$, млрд.	Валовий національний дохід на душу населення, \$
2000	164,94	30	614
2001	200,61	37	764
2002	222,58	42	874
2003	264,25	50	1049
2004	341,69	64	1354
2005	436,41	85	1811
2006	535,46	106	2275
2007	717,41	142	3068
2008	939,36	178	3870
2009	894,31	115	2516
2010	1078,92	136	2992
2011	1279,91	163	3607

*Розраховано на основі даних Державного комітету статистики України

Роль та місце національного доходу в суспільному відтворенні визначається процесами його виробництва, розподілу, перерозподілу, кінцевого споживання. Вагоме значення у збільшенні національного доходу та розширенні масштабів суспільного відтворення має співвідношення між обсягами його споживання та нагромадження. Національний дохід – основа формування особистих доходів; слід мати на увазі, що національний дохід – це зароблений дохід, а особистий дохід – це одержаний дохід.

Рівень доходів і фінансово-майновий стан людини підпорядковано інтересам виробництва, де виробляється національний дохід. Насамперед, відмінності в рівні доходів на душу населення – це диференціація доходів. Низький рівень виробництва національного доходу (особливо – на душу населення) є однією з найбільш вагомих причин нерівномірного і несправедливого розподілу доходів. Проблема нерівності доходів полягає в тому, що заможний клас забезпечує собі доходи, які в багато разів перевищують національний дохід на душу населення.

Отже, обсяг, структура й ефективність використання національного багатства безпосередньо впливають на темпи і пропорції розвитку економіки, зростання національного доходу та підвищення рівня життя населення. Відповідно, аналіз національного багатства потрібно здійснювати в розрізі його окремих груп: (1) відтворення основних складових; (2) динаміка обсягу і структури; (3) розподіл; (4) розміщення та використання.

У цьому контексті слід розглядати джерела генерації особистих доходів, їх розподіл та використання. Важливе значення тут має як обсяг доходів, так і характер їх розподілу й витрачання. Можливі напрями використання доходів громадян визначаються насамперед їх обсягом, а також кон'юнктурою та інфраструктурою ринкового потенціалу. Насамперед, визначальним чинником є структура доходів населення (табл. 2).

Таблиця 2
Структура доходів населення в Україні
в 2002-2011 рр. (%)*

Рік	Заробітна плата	Прибуток та змішаний дохід	Доходи від власності (отримані)	Соціальна допомога та інші отримані поточні трансферти
2002	42,7	18,1	2,9	36,3
2003	43,9	16,8	3,1	36,2
2004	42,7	16,0	3,0	38,2
2005	42,1	15,3	2,9	39,7
2006	43,5	14,7	2,9	38,9
2007	44,7	15,3	3,2	36,7
2008	43,3	15,4	3,6	37,7
2009	41,9	14,6	3,9	39,6
2010	40,8	14,5	6,2	38,5
2011	41,6	15,9	5,4	37,0

*Розраховано на основі даних Державного комітету статистики України

Заробітна плата та соціальна допомога займають основну частку в структурі доходів населення. Заробітна плата робить значний внесок у розширення доходів, що обумовлено її диференціацією між різними соціальними групами. На розширення населення за доходами істотно впливає значна диференціація оплати праці. Зростання диференціації доходів суттєво сприяє можливість

спрямування на виплату дивідендів і відсотків від власності й капіталу більшої частини прибутку підприємств. Зростання диференціації доходів населення істотно обумовлено внутрішніми чинниками, насамперед – приватизаційними реформами та відміною принципу стримування диференціації в оплаті праці. Внаслідок цього важливим на поточний момент є існування загальної тенденції зростання майнового розшарування в суспільстві.

Низьким є показник частки прибутку та змішаного доходу (дивідендів, відсотків, рентних платежів тощо); майже незадіяним залишається потенціал доходів від власності. Доходи від самозайнятості – це прибутки від здійснення підприємницької діяльності та змішані доходи (доходи фермерів та осіб вільних професій, доходи від індивідуальної трудової діяльності). Окрему категорію становлять доходи від капіталу та власності; їх частка упродовж останніх років істотно підвищилась (рента, орендна плата, дивіденди, відсотки від банківських вкладів та інших фінансових інструментів тощо). Важливо, що саме доходи від підприємницької діяльності, власності та капіталу все більше обумовлюють дохідно-майнове розшарування населення в Україні. Отже, політика доходів потребує переорієнтації з акцентом на формування дохідної бази у вигляді власності (майна, землі), участі населення у фінансово-інвестиційних процесах. Такий підхід сприятиме вирівнюванню структурних диспропорцій у доходах та майні серед населення, внаслідок чого повинна істотно зростати частка доходів від майна, капіталу, підприємництва тощо.

У стаціонарній економіці національне багатство та доходи індивідумів постійні. В динамічно зростаючій економіці доходи та багатство індивідумів збільшуються та нагромаджуються. Основною створення особистого багатства є саме доходи як первинний елемент збагачення; надалі частина цих доходів капіталізується в дохідні джерела або ж інвестується в об'єкти особистого споживання, за рахунок чого утворюються відповідно нові додаткові об'єкти оподаткування. При цьому, можуть створюватись як окремі об'єкти і для них запроваджуватись відповідні податки, так само може водночас здійснюватись комплексний вимір фінансово-майнового стану індивідуума та відповідно впроваджуватись спеціальний податок на багатство.

Актуальним питанням досі залишається поляризація між найбагатшими та найбіднішими верствами населення; особливості матеріального розшарування населення в Україні сформувались упродовж 1990-х рр. і з тих пір ситуація не змінювалась на краще, а показники диференціації населення за матеріальним добробутом постійно перебувають на досить високому рівні; більше того, в суспільстві є сильна віддаленість від більшої частини населення прошарку як дуже бідних людей, так і дуже багатих громадян [15, с. 262-263].

Розглядаючи причини поглиблення дохідно-майнового розшарування на рівні окремих індивідумів, слід відмітити, що чинником посилення добробуту заможних громадян і подальшого погіршення матеріального становища бідних громадян є сама структура їх витрат. Як правило, у забезпеченні громадян значна частина коштів спрямовується на інвестиції більш високого рівня (в освіту, заощадження, нерухомість тощо), в той час як бідні громадяни змушені витратити весь доволі обмежений грошовий достаток на реалізацію поточних повсякденних потреб (табл. 3). Тут і виникає

Структура витрат та заощаджень населення в Україні в 2002-2011 рр. (%)*

Рік	Придбання товарів і послуг	Доходи від власності (сплачені)	Поточні податки на доходи, майно, інші сплачені трансферти	Нагромадження нефінансових активів	Приріст фінансових активів
2002	83,0	0,2	7,6	1,3	7,9
2003	83,8	0,4	8,2	0,8	6,8
2004	80,8	0,7	6,9	1,2	10,3
2005	80,4	0,9	6,7	1,2	10,8
2006	81,7	1,8	7,2	1,5	7,8
2007	81,7	2,7	7,9	1,6	6,1
2008	80,4	3,5	7,9	2,1	6,1
2009	79,4	4,0	7,4	1,3	7,9
2010	76,1	2,7	6,9	2,1	12,1
2011	81,9	2,3	6,7	2,5	6,6

*Розраховано на основі даних Державного комітету статистики України

закономірність, що заможний стан індивідуума досягається, насамперед, за рахунок доходів: при їх незначному обсязі збагачення й нагромадження особистого капіталу є неможливими.

Пряма пропорційна залежність “доходи – багатство” є очевидною. Багатство визначається фінансово-інвестиційними можливостями капіталізації доходів та їх нагромадження. Однак, фінансово-інвестиційний потенціал більшої частини доходів є низьким, внаслідок чого низькими є їх капіталізація і нагромадження, а також збагачення громадян та примноження індивідуального достатку. Це є прерогативою лише для категорії найбільш заможного населення. Без рівня належного обсягу доходів неможливо здійснювати заощадження та інвестиції. Ця гіпотеза є усталеною й безспірною [11; 12]. Відповідно, більша частина населення не може мати високого фінансово-майнового достатку.

Разом з тим для характеристики національного багатства та його складових у вартісному вигляді слід виходити з економічної оцінки і прибутковості кожної з них. Вартісна оцінка елементів національного багатства не може опиратися лише на визначення витрат, які зростають здебільшого автономно, а повинна відображати й функціональні результати, заради яких здійснюється процес суспільного відтворення та нагромадження.

Функціональне нагромадження капіталу має важливе суспільне значення: після завершення первісного нагромадження відбувається його функціональне нагромадження переважно економічними методами у двох формах: формальне та реальне. Формальне нагромадження капіталу – це нагромадження грошей, цінних паперів (грошового й фіктивного капіталів), які є потенційними носіями відносин ринкової власності та можуть за певних умов перетворитись на засіб привласнення чужої праці. Реальне нагромадження капіталу – це нарощування матеріально-речового змісту продуктивної, торгової та інших форм капіталу, які у процесі розвитку відносин ринкової власності виступають засобом привласнення додаткової та частково необхідної праці. Разом з цим також відбувається й нагромадження достатку окремого соціального прошарку як результат ринкової диференціації доходів, капіталу, власності.

Нагромадження достатку підпорядковане також законам концентрації та централізації капіталу. Концентрація – збільшення капіталу за рахунок його нагромадження. Централізація – процес збільшення капіталу через поглинання (чи об’єднання) окремих капіталів. Централізація капіталу сприяє концентрації капіталу, що веде до посилення процесів нагромадження. Отже, індивідуальні достатки збільшуються, а суспільний достаток залишається незмінним.

Висновки і пропозиції. В Україні має місце доволі потужна концентрація та централізація капіталу та власності. За оцінками, в розпорядженні заможних громадян зосереджено $\approx 85\%$ заощаджень в банківській системі, $\approx 60\%$ грошових доходів та понад 90% доходів від власності. Це означає, що заможна верства існує, яка володіє значним індивідуальним фінансово-майновим достатком. Отже, є підстави ініціювання питання щодо введення податку на багатство.

Список літератури:

- Atkinson A.B. Increased income inequality in OECD countries and the redistributive impact of the government budget / Anthony B. Atkinson. – Helsinki : UNU World Institute for Development Economics Research, 2000. – vi, 36 p.
- Atkinson A.B. Is rising income inequality inevitable?: a critique of the transatlantic consensus / Anthony B. Atkinson. – Helsinki : UNU World Institute for Development Economics Research, 1999. – vii, 30 p.
- Atkinson A.B. The economics of inequality / by A.B. Atkinson. – Oxford : Clarendon Press, 1975. – xi, 295 p.
- Creedy J. Dynamics of inequality and poverty / edited by John Creedy, Guyonne Kalb. – Amsterdam; Oxford : Elsevier JAI, 2006. – xii, 356 p.
- Creedy J. Taxation, poverty, and income distribution / edited by John Creedy. – Aldershot, Hants, England; Brookfield, Vt., USA : E. Elgar, 1994. – ix, 255 p.
- Glyn A. Paying for inequality: the economic cost of social injustice / edited by Andrew Glyn, David Miliband. – London : Concord, MA: IPPR/Rivers Oram Press; Paul and Co., 1994. – xiii, 248 p.
- Jдntti M. Essays on income distribution and poverty / Markus Jдntti. – Ebo : Ebo Akademis Fдrslag, 1993. – 176 p.
- Sen A. On economic inequality / by Amartya Sen. – Oxford: New York : Clarendon Press; Oxford University Press, 1997. – xii, 260 p.
- Tullock G. Economics of income redistribution / by Gordon Tullock. – Boston : Kluwer-Nijhoff, 1983. – v, 208 p.
- Tullock G. Wealth, poverty, and politics / by Gordon Tullock. – New York : B. Blackwell, 1988. – vii, 209 p.
- Доходи і заощадження в перехідній економіці України / За ред. С. Панчишина та М. Савлука. – Львів : ЛНУ ім. Івана Франка, 2003. – 406 с.
- Національні заощадження та економічне зростання: монографія / Б.С. Кваснюк; Ін-т економічного прогнозування; [за ред. Б.С. Кваснюка]. – К. : МП Леся, 2000. – 304 с.

13. Свердан М.М. Налог на богатство – фискальный инструмент государства в достижении социальной справедливости налогообложения / М.М. Свердан // Экономика, социология, право: новые вызовы и перспективы: Материалы научно-практической конференции 27-28 июня 2011 г.: Москва, 2011. – С. 89-92.
14. Свердан М.М. Податок на багатство – ознака заможного суспільства та передумова утвердження статусу фискальної держави / М.М. Свердан // Заможне суспільство, конкурентоспроможна економіка, ефективна держава: шляхи та засоби побудови : матеріали всеукраїнських наукових економічних читань з міжнародною участю. – Миколаїв : НУК, 2011. – С. 255-261.
15. Соціально-економічний стан України: наслідки для народу та держави: національна доповідь / за заг. ред. В.М. Гейця [та ін.]. – К. : НВЦ НБУВ, 2009. – 687 с.

Свердан М. М.

Університет економіки і права «КРОК»

ДОХОДЫ ГРАЖДАН КАК ОСНОВА НАКОПЛЕНИЯ ДОСТАТКА И ПРЕДПОСЫЛКА ВВЕДЕНИЯ НАЛОГА НА БОГАТСТВО

Резюме

Рассмотрены структура и источники доходов населения. Исследован характер доходного и имущественного неравенства населения. Проанализированы политика доходов и имущественное положение населения. Определены возможности формирования сбережений и осуществления инвестиций за счет доходов населения. Исследованы возможности обогащения населения. Раскрыта специфика налога на богатство и его функционирование в рыночной экономике. Определены возможности введения налога на богатство в Украине.

Ключевые слова: доходы, богатство, налог на богатство.

Sverdán M. M.

University of Economics and Law «KROK»

INCOMES AS THE BASIS FOR TAKING STOCK ABUNDANCE AND PREREQUISITES FOR A TAX ON WEALTH

Summary

The structure and sources of population incomes are considered. The character of the income and wealth inequality of population is investigated. Incomes policy and financial situation of population are analyzed. Possibilities of savings and investments through population incomes are determined. The possibilities of enriching the population are investigated. The specificity of the wealth tax and its functioning in market economy are shown. Opportunities for the introduction of the wealth tax in Ukraine are identified.

Key words: incomes, wealth, wealth tax.